

Praktyka przesłuchiwanie dzieci w Polsce. Raport z badań aktowych¹

W artykule przedstawione są wyniki monitoringu prowadzonego przez Fundację Dzieci Niczyje, który poszukiwał odpowiedzi na pytanie: jak w Polsce przesłuchiwane są dzieci–ofiary przestępstw w toku postępowania karnego i czy przesłuchiwanie to odbywa się zgodnie z normami prawa polskiego.

W Polsce brak jest oficjalnych danych kompleksowo ujmujących sposób i warunki przesłuchania małoletnich pokrzywdzonych. Ministerstwo Sprawiedliwości prowadzi statystyki, ujmujące liczbę prowadzonych w danym roku przesłuchań małoletnich, jednak dane te nie obejmują przesłuchań we wszystkich możliwych trybach².

Dotychczasowe doświadczenia Fundacji Dzieci Niczyje oraz profesjonalistów z nią współpracujących w zakresie przesłuchań małoletnich w postępowaniu karnym wskazywały na istnienie wielu problemów dotyczących tego zagadnienia. Problemy ogniskowały się wokół niedostatecznej ochrony małoletnich podczas prze-

śluchań, w szczególności — wokół wielokrotnego przesłuchiwanie dzieci w tej samej sprawie na te same okoliczności, organizowania przesłuchań w miejscach do tego niedostosowanych, czy też niewłaściwego rejestrowania przebiegu przesłuchania. Ponadto dostrzeżono, iż w postępowaniach z udziałem małoletnich często występuje nieprawidłowa reprezentacja dziecka, co przekreśla szansę na skuteczne i aktywne dochodzenie praw małoletniego w postępowaniu. Na forum międzynarodowym od wielu lat porusza się kwestię właściwego wyważenia w postępowaniu karnym prawa oskarżonego do obrony i poszanowania interesów pokrzywdzonego (w tym pokrzywdzonego małoletniego)³.

¹ Badania były prowadzone w ramach projektu realizowanego przy wsparciu Komisji Europejskiej – Dyrekcji Generalnej ds. Sprawiedliwości, Wolności i Bezpieczeństwa w ramach programu „Prevention of and Fight against Crime”.

² Statystyki dostępne na stronie www.dzieckoswiadek.fdn.pl

³ Zob. Decyzja ramowa z 15.03.2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym; Deklaracja ONZ o podstawowych zasadach sprawiedliwości dla ofiar przestępstw i nadużyć władzy, rezolucja 40/34 z 29 listopada 1985 r.; Zalecenia Rady Europy Nr R(85)11 w sprawie pozycji ofiary w procesie karnym z 28 czerwca 1985 r.; Zalecenia Rady Europy Nr R(87)21 w sprawie zapobiegania wiktymizacji i pomocy dla ofiar przestępstw z 17 września 1987 r.; Wytoczne Komitetu Ministrów Rady Europy z 17.11.2010 r. w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom.

1. Zarys polskich regulacji prawnych

Przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym może odbywać się zasadniczo w dwóch trybach: art. 177 k.p.k.⁴ lub art. 185a k.p.k., w zależności od tego, ile lat w chwili przesłuchania ma małoletni oraz jakim przestępstwem został pokrzywdzony. Tryb określony w art. 185a k.p.k. obejmuje bowiem jedynie małoletnich, którzy w chwili przesłuchania nie ukończyli 15 lat i którzy zostali pokrzywdzeni przestępstwem określonym w rozdziałach XXV i XXVI k.k.⁵ (tj. przestępstwami przeciwko wolności seksualnej i obyczajności lub przestępstwami przeciwko rodzinie i opiece). Pozostali małoletni podlegają trybowi przesłuchania „zwykłego”, tj. określonego w art. 177 i nast. k.p.k. Obie grupy pokrzywdzonych zostały objęte niniejszymi badaniami⁶.

Omawiane tryby przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego różnią się od siebie kilkoma aspektami: jednorazowością czynności przesłuchania, organem prowadzącym postępowanie, udziałem biegłego w przesłuchaniu, rejestracją tej czynności, katalogiem osób uprawnionych do obecności podczas przesłuchania.

Tryb art. 185a k.p.k.⁷ zapewnia przede wszystkim:

- 1) co do zasady — jednorazowość przesłuchania małoletniego. Ustawodawca przewidział dwa wyjątki od tej zasady, a mianowicie — kiedy wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub kiedy zażąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego⁸;
- 2) przesłuchanie na posiedzeniu sądu. Oznacza to, iż niezależnie od etapu postępowania karnego (postępowanie przygotowawcze lub sądowe), przesłuchanie prowadzi się na posiedzeniu sądu;
- 3) przeprowadzenie przesłuchania przez sąd (co jest konsekwencją przyjętej zasady, że przesłuchanie odbywa się na posiedzeniu sądu);
- 4) obligatoryjny udział biegłego psychologa w przesłuchaniu;
- 5) obligatoryjne utrwalenie przesłuchania za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk (art. 147 § 2 pkt 2 k.p.k.), jeżeli względy techniczne nie stoją temu na przeszkodzie;
- 6) ścisły skład podmiotów uprawnionych do wzięcia udziału w przesłuchaniu. Do osób uprawnionych należą: prokurator,

⁴ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. — Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555 ze zm.

⁵ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny, Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553 ze zm.

⁶ Zob. rozdział *Opis badań*.

⁷ Art. 185a k.p.k.:

§ 1. W sprawach o przestępstwa określone w rozdziałach XXV i XXVI Kodeksu karnego pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, przesłuchuje się w charakterze świadka tylko raz, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub zażąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego.

§ 2. Przesłuchanie przeprowadza sąd na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa. Prokurator, obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego mają prawo wziąć udział w przesłuchaniu. Osoba wymieniona w art. 51 § 2 ma prawo również być obecna przy przesłuchaniu, jeżeli nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego.

§ 3. Protokół przesłuchania odczytuje się na rozprawie głównej; jeżeli został sporządzony zapis obrazu i dźwięku przesłuchania, należy go odtworzyć.

⁸ Pierwsza przesłanka podlega — jak każdy wniosek dowodowy — ocenie organu prowadzącego postępowanie (zob. Postanowienie SN z 6 lipca 2006 r., IV KK 226/06), natomiast złożenie wniosku przez oskarżonego w przypadku drugiej przesłanki takiej ocenie nie podlega — drugie przesłuchanie zarządzane jest wówczas niejako automatycznie (zob. Postanowienie SN z 24 listopada 2010 r., I KZP 21/10).

obrońca, pełnomocnik pokrzywdzonego, osoba wymieniona w art. 51 § 2 k.p.k. (przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje — o ile nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego).

Brak jest w trybie art. 185a k.p.k. wskazań, gdzie przesłuchanie powinno się odbyć. Co do zasady, posiedzenia sądu odbywają się na salach sądowych. Jednakże, wobec braku wyraźnej regulacji w tym zakresie, w praktyce przesłuchania te odbywają się czasem w tzw. przyjaznych pokojach przesłuchań, tj. miejscach przystosowanych do przesłuchania małoletniego świadka (pokoje takie mogą znajdować się w budynku organu prowadzącego sprawę, np. w sądzie, prokuraturze, komisariacie Policji, jak i poza jego siedzibą — np. w organizacji pozarządowej, samorządowej itp.).

Drugi omawiany tryb przesłuchania (art. 177 k.p.k.), któremu podlegają pozostali pokrzywdzeni małoletni (ten sam, który stosuje się do świadków i pokrzywdzonych po ukończeniu 18. roku życia), nie przewiduje ww. gwarancji. W dużej mierze przebieg tej czynności dowodowej (w tym organ prowadzący, uczestnicy) zależy od etapu postępowania, na którym odbywa się przesłuchanie. Jednakże najistotniejszym „brakiem” (z punktu widzenia ochrony dziecka) jest dopuszczalność wielokrotnego przesłuchania.

Na etapie postępowania przygotowawczego liczba przesłuchań w tym trybie nie

jest limitowana i zależy od potrzeby udowodnienia określonych okoliczności. Zatem zawsze wtedy, gdy w toku postępowania ujawnią się nowe okoliczności, które można wyjaśnić, przeprowadzając dowód z przesłuchania świadka, takie przesłuchanie może zostać zarządzone. Na etapie postępowania przygotowawczego przesłuchanie w trybie „zwykłym” prowadzi, co do zasady, organ prowadzący postępowanie — tj. Policja lub prokurator. Powołanie biegłego jest pozostawione do decyzji organu procesowego. Jeśli prowadzący uzna, iż istnieje wątpliwość co do stanu psychicznego świadka, jego stanu rozwoju umysłowego, zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego postrzeżeń, co może mieć często miejsce w przypadku pokrzywdzonych małoletnich, może zarządzić — na podstawie art. 192 § 2 k.p.k. — przesłuchanie małoletniego z udziałem biegłego psychologa⁹. Udział psychologa jednakże nie jest w omawianym trybie obligatoryjny. Kwestia rejestracji przebiegu przesłuchania jest także w omawianym trybie otwarta. Na podstawie art. 147 § 1 k.p.k. można utrwaląć przebieg każdej czynności protokolowanej (zatem także przesłuchania), o ile uprzedzi się o tym osoby uczestniczące w czynności. Szczególnym wskazaniem do rejestracji przesłuchania jest sytuacja, gdy zachodzi niebezpieczeństwo, że przesłuchanie tej osoby nie będzie możliwe w dalszym postępowaniu¹⁰. Decyzję podejmuje w tej kwestii organ prowadzący. W opisywanym trybie miejsce przesłuchania zależy od decy-

⁹ Art. 192 k.p.k.: § 1. Jeżeli karalność czynu zależy od stanu zdrowia pokrzywdzonego, nie może on sprzeciwić się oględzinom i badaniom nie połączonym z zabiegiem chirurgicznym lub obserwacją w zakładzie leczniczym.

§ 2. Jeżeli istnieje wątpliwość co do stanu psychicznego świadka, jego stanu rozwoju umysłowego, zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego postrzeżeń, sąd lub prokurator może zarządzić przesłuchanie świadka z udziałem biegłego lekarza lub biegłego psychologa, a świadek nie może się temu sprzeciwić.

§ 3. Przepisów § 1 i 2 nie stosuje się do osób, które odmówiły zeznań lub zostały od nich zwolnione na podstawie art. 182 § 1 i 2 lub art. 185.

§ 4. Dla celów dowodowych można również świadka, za jego zgodą, poddać oględzinom ciała i badaniu lekarskiemu lub psychologicznemu.

¹⁰ Art. 147 k.p.k.: § 1. Przebieg czynności protokolowanych może być utrwalony ponadto za pomocą urządzenia rejestrującego obraz lub dźwięk, o czym należy przed uruchomieniem urządzenia uprzedzić osoby uczestniczące w czynności.

zji tego organu, jednak obowiązujące przepisy prawa wskazują raczej na zasadę prowadzenia czynności w jego siedzibie¹¹. Nie oznacza to bynajmniej, że przesłuchanie pokrzywdzonego nie może się odbyć w przyjaznym pokoju przesłuchań, jak w trybie art. 185a k.p.k. Brak jest w tym zakresie wyraźnych wskazań prawa.

Na etapie postępowania sądowego (a zatem po wniesieniu aktu oskarżenia do sądu), przesłuchanie w trybie art. 177 k.p.k. prowadzone jest przez skład sądu rozpoznający sprawę. Przesłuchanie może odbywać się wielokrotnie. Jednocześnie zasadą jest, że — nawet jeśli świadek został już przesłuchany przez organ prowadzący to postępowanie na etapie postępowania przygotowawczego —

go — sąd przesłuchuje świadka jeszcze raz na te same okoliczności. Wynika to z przyjętej w polskim procesie karnym zasady bezpośredniości, zgodnie z którą postępowanie dowodowe winno być przeprowadzone bezpośrednio przed sądem orzekającym w sprawie. Przesłuchanie prowadzone jest na tym etapie przez sąd na rozprawie. Zarówno kwestia biegłego, jak i kwestia rejestracji przebiegu czynności przesłuchania jest regulowana tak jak w przesłuchaniu w trybie art. 177 k.p.k. w postępowaniu przygotowawczym — te czynniki zależą więc od decyzji organu rozpoznającego sprawę (sądu). Miejsce przesłuchania na tym etapie to, co do zasady, sala sądowa (z uwagi na to, że przesłuchanie ma miejsce podczas rozprawy sądowej).

Tabela 1. Różnice między trybami przesłuchania małoletnich pokrzywdzonych.

	Art. 185a k.p.k.	Art. 177 k.p.k.
Jednorazowość	Tak, z wyjątkami	Nie
Organ prowadzący przesłuchanie	Sąd	Organ prowadzący postępowanie karne (na etapie postępowania przygotowawczego – prokurator lub Policja, na etapie postępowania sądowego – sąd)
Udział biegłego psychologa	Tak	Brak obligatoryjności, jest możliwość
Utrwalenie obrazu i dźwięku	Tak, z wyjątkiem	Brak obligatoryjności, jest możliwość
Miejsce przesłuchania	Brak wyraźnych wskazań	Brak wyraźnych wskazań co do postępowania przygotowawczego, postępowanie sądowe — sala sądowa

Źródło: opracowanie własne.

§ 2. Jeżeli względy techniczne nie stoją na przeszkodzie:

1) przesłuchanie świadka lub biegłego utrwalą się za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk, gdy:

- a) zachodzi niebezpieczeństwo, że przesłuchanie tej osoby nie będzie możliwe w dalszym postępowaniu,
- b) przesłuchanie następuje w trybie określonym w art. 396,

2) przesłuchanie pokrzywdzonego, o którym mowa w art. 185a, oraz świadka, o którym mowa w art. 185b, utrwalą się za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk.

§ 3. Jeżeli czynność procesową utrwalą się za pomocą urządzenia rejestrującego obraz lub dźwięk, protokół można ograniczyć do zapisu najbardziej istotnych oświadczeń osób biorących w niej udział. Zapis obrazu lub dźwięku, a także przekład zapisu dźwięku stają się załącznikami do protokołu.

§ 4. Strona ma prawo otrzymać na swój koszt jedną kopię zapisu dźwięku lub obrazu. Nie dotyczy to przesłuchania na rozprawie odbywającej się z wyłączeniem jawności albo w postępowaniu przygotowawczym.

§ 5. Minister Sprawiedliwości określi, w drodze rozporządzenia, rodzaje urządzeń i środków technicznych służących do utrwalania obrazu lub dźwięku dla celów procesowych oraz sposób przechowywania, odtwarzania i kopiowania zapisów, mając na uwadze konieczność właściwego zabezpieczenia utwalonego obrazu lub dźwięku przed utratą dowodu, jego zniekształceniem lub nieuprawnionym ujawnieniem.

¹¹ § 166 zd. 2 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 24 marca 2010 r., Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury, który stanowi, iż: „Czynność tę (osobiste przesłuchanie przez prokuratora — przypis własny) przeprowadza się w siedzibie prokuratury, chyba że szczególne względy stoją temu na przeszkodzie”.

Tematem, który został poddany analizie w ramach badań była też reprezentacja małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu karnym. Należy zaznaczyć, że co do zasady, zgodnie z art. 51 § 2 i 3 k.p.k., prawa małoletniego w postępowaniu karnym wykonuje jego przedstawiciel ustawowy albo osoba, pod której stałą pieczęą pokrzywdzony pozostaje. Jednakże stosunkowo często zdarza się, że taki sposób reprezentacji nie jest pożądany — zwłaszcza w przypadkach, gdy w postępowaniu reprezentuje małoletniego rodzic pozostający w związku emocjonalnym ze sprawcą. W czasie prowadzenia

postępowań objętych badaniami brak było wskazówek orzecznictwa co do rozwiązania takiej kwestii, jednakże już wówczas obowiązywał art. 99 k.r.o.¹², który umożliwił wyznaczenie — w przypadku wystąpienia konfliktu interesów w postępowaniu — kuratora dla małoletniego. W najnowszym orzecznictwie Sądu Najwyższego wskazuje się natomiast wprost, iż „rodzic małoletniego nie może, działając w charakterze przedstawiciela ustawowego, wykonywać praw tego małoletniego jako pokrzywdzonego w postępowaniu karnym (...), jeżeli oskarżonym jest drugi z rodziców”¹³.

2. Opis badań

2.1. Sposób przeprowadzenia badań

Badania zostały przeprowadzone w okresie od stycznia do września 2010 r. Rozpoczęły się badaniami pilotażowymi na bazie akt spraw prowadzonych przez prokuraturę i sąd dla Warszawy Śródmieście (styczeń–luty 2010 r.)¹⁴. Następnie przeprowadzono badania właściwe — w pozostałych 8 miastach (maj–wrzesień 2010 r.). Badaniem zostały objęte akta spraw karnych zakończonych pra-

womocnie w 2008 r., w których doszło do co najmniej jednego przesłuchania małoletniego (do 18. roku życia) pokrzywdzonego jakimkolwiek przestępstwem.

Badania zostały przeprowadzone na podstawie uzyskanych wcześniej pozwoleń od prezesów Sądów Rejonowych, Prokuratorów Okręgowych lub Prokuratorów Rejonowych.

2.2. Trudności w przeprowadzeniu badań

Jak okazało się już na wstępie, przeprowadzenie badań napotkało na nieprzewidziane trudności. Podstawową i najważniejszą z nich było odszukanie spraw, spełniających wyznaczone kryteria badawcze (prawomocne zakończenie w 2008 r., przesłuchanie małoletniego pokrzywdzonego). O ile w sądach odszukanie spraw okazało się

możliwe po przejrzaniu repertoriów (sprawy z małoletnim pokrzywdzonym oznaczano np. czerwoną kropką), o tyle w prokuraturach takich oznaczeń nie stosowano. Sekretariaty monitorowanych jednostek prokuratury włożyły ogromny wysiłek i dużo czasu w odnalezienie wśród prawomocnie zakończonych w 2008 r. spraw, które spełniały ww.

¹² Ustawa z 25 lutego 1964 r. — Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. z 1964 r. Nr 9, poz. 59 ze zm.

¹³ Uchwała Składu Siedmiu Sędziów SN z 30 września 2010 r., I KZP 10/2010, OSNKW 2010, nr 10, poz. 84.

¹⁴ Z uwagi na niewielkie zmiany do narzędzia badawczego, wprowadzone po przeprowadzeniu pilotażu, wyniki badań pilotażowych zostały włączone do wyników badań właściwych, omawianych w niniejszym raporcie.

kryteria. Wymagało to bowiem przejrzenia wszystkich akt spraw wszczętych z wskazanych przez Fundację przepisów Kodeksu karnego¹⁵.

Podczas przeprowadzania badań i opracowywania wyników ujawniły się także kolejne trudności w interpretacji i pozyskiwaniu informacji z akt sprawy. Należy przy tym wskazać, iż w ramach badań nie wnioskowano o dostęp i odtworzenie nagrań z przesłuchań małoletnich. Wobec tego przebieg przesłuchania i okoliczności mu towarzyszące musiały zostać wyinterpretowane z treści akt sprawy. Niestety w dość szerokim zakresie akta sprawy nie zawierały żądanych informacji. Protokoły czynności przesłuchania w dużej części wypełniane były rutynowo (lub wręcz wypełniano gotowe i uzupełnione druki protokołów)

i niedokładnie. Najczęstszymi zaniedbaniami w zakresie protokołu było m.in. niewskazanie miejsca przesłuchania (nawet gdy z innych danych wynikających z akt sprawy wynikało, że było to miejsce inne niż siedziba organu prowadzącego przesłuchanie), niewskazanie, czy przesłuchanie zostało zarejestrowane i za pomocą jakiego sprzętu je nagrano, a także niewłaściwe zapisywanie treści składanych przez małoletniego zeznań (wynikająca m.in. z rozbieżności między wiekiem przesłuchiwanego dziecka a sformułowaniami jego wypowiedzi z protokołu, która wskazuje na przeredagowanie wypowiedzi małoletniego na potrzeby protokołu).

W części opisującej wnioski wskazane zostaną szczegółowo tego typu problemy oraz przyjęte w związku z nimi domniemania.

2.3. Pytania, metoda i narzędzia badawcze

W ramach monitoringu postawiono pytania badawcze m.in. o:

- 1) miejsce przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego;
- 2) sposób rejestracji przesłuchania;
- 3) udział biegłego psychologa w przesłuchaniu;
- 4) sposób reprezentacji małoletniego przesłuchiwanego, w tym o profesjonalną reprezentację i reprezentację w przypadku konfliktu interesów między sprawcą a osobą reprezentującą małoletniego;
- 5) ilość przesłuchań małoletniego w toku postępowania.

By odpowiedzieć na tak zadane pytania, przyjęto metodę badawczą w postaci badań aktowych. Badaniem objęto akta spraw spełniające wcześniej wymienione wymagania (sprawy karne zakończone prawomocnie w 2008 r., w których doszło do co najmniej jednego prze-

śluchania małoletniego pokrzywdzonego jakimkolwiek przestępstwem). Badaniem objęto zarówno przesłuchania prowadzone w trybie art. 185a k.p.k., jak i przesłuchania prowadzone poza tym trybem. Objęto nim sądy i prokuratury z 9 miast Polski. Miasta objęte badaniem były wybierane losowo, jednakże wybrano do badań po 3 miasta z 3 grup wielkości (według liczby mieszkańców, stosując następujący podział: 3 miasta powyżej 500 tysięcy mieszkańców, 3 miasta od 100 do 500 tysięcy, 3 — poniżej 100 tysięcy mieszkańców). Łącznie przebadano akta z 17 instytucji (jeden z sądów objętych badaniem nie wskazał żadnej sprawy spełniającej ww. kryteria).

W badaniu wzięły udział:

- 1) Prokuratury Rejonowe: Warszawa–Śródmieście, Wrocław–Śródmieście, Poznań–Stare Miasto, Szczecin–Śródmieście, Kędzierzyn–Kozłe, Sieradz, Siedlce, Toruń–Wschód, Białymstok;

¹⁵ Wskazywano wówczas następujące artykuły: art. 197–205, art. 206–211, art. 280, art. 156, art. 157, art. 189 k.k.

- 2) Sądy Rejonowe, Wydziały Karne: Warszawa–Śródmieście, Wrocław–Fabryczna, Poznań–Nowe Miasto i Wilda, Szczecin–Centrum, Kędzierzyn–Kozłe, Sieradz, Siedlce, Toruń oraz Białystok.

Jako narzędzie badawcze przyjęto ankietę wypełnianą na podstawie akt sprawy. Ankieta objęła kilkadziesiąt pytań (ich ilość zależała od ilości przesłuchań małoletniego w jednej sprawie), podzielonych na działy tematyczne: informacje ogólne, dane dotyczące sprawy, dane dotyczą-

ce sprawcy i jego reprezentacji, dane dotyczące dziecka i jego reprezentacji, postępowanie dowodowe (konfrontacja, informacje ogólne o czynności przesłuchania, informacje o przesłuchaniu — w zależności od trybu, w którym przesłuchanie prowadzono). Ankieta wypełniana była przez osoby, które zadeklarowały swój udział w badaniach (m.in. studenci oraz psychologowie)¹⁶. Osobom tym została przekazana instrukcja do wypełniania ankiet, zawierająca szczegółowy opis przeprowadzenia badań na aktach spraw.

2.4. Charakterystyka spraw objętych badaniem

W ramach badania łącznie wypełniono **154 ankiety** dotyczące **111 spraw karnych**, w tym dotyczących spraw zakończonych prawomocnie:

- w prokuraturach: **88** ankiet w 76 sprawach,
- w sądach: **66** ankiet w 35 sprawach¹⁷.

W niektórych sprawach przesłuchania małoletniego odbywały się wielokrotnie. Wówczas badaniem (z założenia) miały zostać objęte wszystkie przesłuchania danego małoletniego w konkretnej sprawie. Jednakże okazało się, iż nie zawsze istniała możliwość objęcia badaniem wszystkich przesłuchań w sprawie. Było to spowodowane trudnościami organizacyjnymi (np. brakiem konkretnego tomu akt sprawy, trudnościami w ściągnięciu akt do badania, wypożyczeniem akt itp). Stąd też różnice między danymi dotyczącymi ilości przesłuchań w sprawie a przesłuchaniami poddanymi badaniu. Łącznie w ankietach prokuratorskich prze-

badano 90 przesłuchań (88 pierwszych przesłuchań w sprawie oraz 2 drugie przesłuchania w sprawie), natomiast w ankietach sądowych łącznie 83 przesłuchań (66 pierwszych przesłuchań w sprawie oraz 17 drugich przesłuchań w sprawie). Nie udało się objąć badaniem ani jednego trzeciego lub dalszego przesłuchania w sprawie.

Dlatego przy interpretacji wyników należy mieć na względzie, iż wskazane w raporcie dane dotyczące **drugich** przesłuchań dotyczą niewielkiej ilości przesłuchań (2 w ankietach prokuratorskich, 17 w ankietach sądowych).

W aktach prokuratorskich — spośród 88¹⁸ przesłuchanych małoletnich — 55 było w wieku do 14. roku życia (62,5%), a 33 z nich (37,5%) — od 15. roku życia wzwyż. W aktach spraw sądowych na 66 małoletnich przesłuchanych w postępowaniu 56 to osoby do 14. roku życia włącznie (84,8%), natomiast 10 małoletnich (15,2%) to dzieci od 15. roku życia.

¹⁶ Rekrutację do udziału w badaniach przeprowadzono przez stronę internetową Fundacji Dzieci Niczyje: www.dzieckoswiadek.pl (obecnie: www.dzieckoswiadek.fdn.pl).

¹⁷ Różnica w liczbie ankiet i spraw objętych badaniem wynika z tego, iż w sprawie, w której występował więcej niż jeden przesłuchany małoletni pokrzywdzony, wypełniano kolejną ankietę.

¹⁸ Różnica w liczbie pokrzywdzonych i spraw objętych badaniem wynika z tego, iż w niektórych sprawach występował więcej niż jeden przesłuchany małoletni, który był pokrzywdzony.

W sprawach prokuratorskich, na 88 małoletnich było 46 pokrzywdzonych dziewczynek (52,3%) oraz 42 chłopców (co stanowi 47,7%). Wśród spraw sądowych (N=66) rozdział pokrzywdzonych według płci wynosił: dziewczynki — 38 (57,6%) oraz chłopcy — 28 (42,4%).

Jak wcześniej wskazano, kryterium wyszukiwania spraw objętych badaniem nie był rodzaj przestępstwa ani rozdział Kodeksu karnego¹⁹, w którym przepis określający dane przestępstwo został umieszczony. Założeniem było bowiem zbadanie nie tylko przypadków podlegających trybowi z art. 185a k.p.k. (tj. kwalifikowanych jako przestępstwa przeciwko wolności seksual-

nej i obyczajności lub przeciwko rodzinie i opiece). Mimo ww. założenia, badaniem zostały objęte głównie sprawy dotyczące przestępstw z rozdziałów XXV i XXVI k.k. (czyli wzmiankowane wyżej przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności lub przeciwko rodzinie i opiece) — wobec tego, iż w sądach i prokuraturach wyszukano głównie takie sprawy. Jednakże wśród badanych spraw znalazły się także sprawy dotyczące przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, wolności oraz przeciwko mieniu. W sprawach prokuratorskich i sądowych przynależność ankiet do poszczególnych rozdziałów k.k. przedstawiała się następująco (tabele 2 i 3).

Tabela 2. Rodzaj przestępstwa w badanych sprawach prokuratorskich²⁰.

Rodzaj czynu (rozdział k.k.)	Ilość ankiet	Procent ankiet (N=88)
Przeciwko zdrowiu i życiu	15	17,0%
Przeciwko wolności	1	1,1%
Przeciwko wolności seksualnej i obyczajności	32	36,4%
Przeciwko rodzinie i opiece	37	42%
Przeciwko czci i nietykalności cielesnej	0	-
Przeciwko mieniu	3	3,4%

Tabela 3. Rodzaj przestępstwa w badanych sprawach sądowych.

Rodzaj czynu (rozdział k.k.)	Ilość ankiet	Procent ankiet (N=66)
Przeciwko zdrowiu i życiu	1	1,5%
Przeciwko wolności	0	-
Przeciwko wolności seksualnej i obyczajności	26	39,4%
Przeciwko rodzinie i opiece	37	56,1%
Przeciwko czci i nietykalności cielesnej	0	-
Przeciwko mieniu	2	3%

W badanych sprawach prokuratorskich 100% spraw zakończyło się prawomocnym postanowieniem o umorzeniu postępowania karnego (zatem nie zostały objęte badaniem sprawy, w których wydano postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania

karnego). W ramach spraw prokuratorskich nie zostały natomiast — celowo — przeanalizowane sprawy zakończone wniesieniem aktu oskarżenia do sądu (tego typu sprawy zostały zbadane w ramach spraw sądowych).

¹⁹ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. — Kodeks karny, Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553, dalej jako: k.k.

²⁰ Łączny wynik procentowy po zsumowaniu wskazanych danych wynosi 99,9% z uwagi na niemożność dalszego zaokrąglania drugich cyfr po przecinku.

Wśród spraw sądowych 92% zakończyło się wyrokiem skazującym, 5% wyrokiem uniewinniającym, 3% zaś umorzeniem postępowania.

Ograniczenia organizacyjne i finansowe nie pozwoliły na objęcie badaniem losowej próby przesłuchiwanym małoletnich

lub sądów i prokuratur w Polsce. Omawiane badania należy więc uznać za niereprezentatywne. Jednakże należy mieć nadzieję, że niniejsze badania stanowią istotny krok w kierunku poznania rzeczywistości przesłuchania małoletnich pokrzywdzonych.

3. Wyniki badań – omówienie szczegółowe

Z uwagi na główny przedmiot zainteresowania badań, tj. różnice między sposobem przesłuchania małoletnich pokrzywdzonych w trybie art. 185a k.p.k. i w trybie „zwykłym”, tj. w trybie art. 177 k.p.k., wyniki badań przedstawiane są w porównaniu tych dwóch try-

bów przesłuchań. Wyniki badań prowadzonych na sprawach sądowych oraz sprawach prokuratorskich są zaprezentowane w niniejszym raporcie osobno. Jednocześnie osobno zaprezentowano wyniki dotyczące pierwszego i drugiego przesłuchania w sprawie²¹.

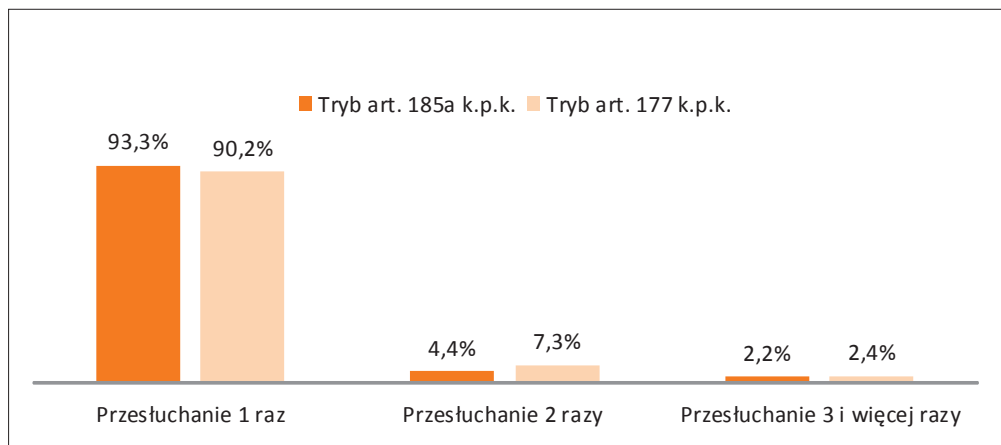
3.1. Liczba przesłuchań w postępowaniu

Jak wcześniej wskazano, najistotniejszą gwarancją wprowadzoną przez art. 185a k.p.k. jest jednorazowość przesłuchania.

W ankietach prokuratorskich wyniki badań pokazują, że zarówno w trybie art. 185a,

jak i w trybie art. 177 k.p.k., dzieci przesłuchiwane były w postępowaniu przygotowawczym w zdecydowanej większości **raz** (w 93,3% w sprawach podlegających art. 185a k.p.k. i w 90,2% spraw podlegających art. 177 k.p.k.).

Wykres 1. Liczba przesłuchań w postępowaniu — ankiety prokuratorskie²².

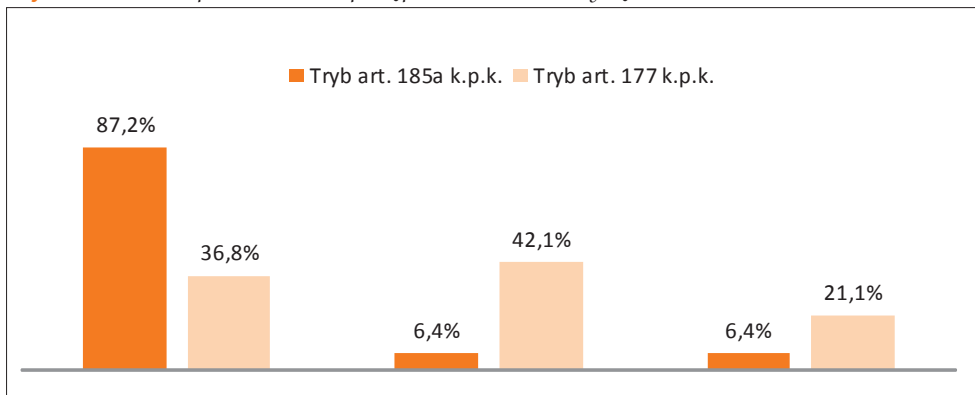
²¹ Jak wcześniej wskazano, wyniki dotyczące drugiego przesłuchania w sprawie dotyczą bardzo małej liczby przesłuchań: 2 w ankietach prokuratorskich, 17 w ankietach sądowych.

²² Łączny wynik procentowy po zsumowaniu wskazanych danych dot. trybu art. 177 k.p.k. wynosi 99,9% z uwagi na niemożność dalszego zaokrąglenia drugich cyfr po przecinku.

Zdecydowane różnice ujawniły się jednak w ankietach ze spraw sądowych. Jak wskazała analiza tych akt, art. 185a k.p.k. i określona w nim wprost zasada jednorazowości przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego zdaje egzamin. W sprawach sądowych w 87,2% przypadkach odbyło się tylko jedno przesłuchanie małoletniego (łącznie

— na etapie postępowania przygotowawczego, jak i sądowego), w 6,4% — dwa przesłuchania, w 6,4% — 3 lub więcej. Jednocześnie w przesłuchaniach w „zwykłym trybie” w sprawach sądowych tylko 36,8% przesłuchań odbyło się jednorazowo, 42,1% to przesłuchania dwukrotne, zaś 21,1% to przypadki trzech lub większej liczby przesłuchań.

Wykres 2. Liczba przesłuchań w postępowaniu — ankiety sądowe²³.

Wydaje się, iż uprawniony będzie wniosek, iż instytucja art. 185a k.p.k. w zakresie jednorazowości przesłuchania zdaje egzamin właśnie w sprawach, które nie zakończyły się na etapie postępowania przygotowawczego, lecz w których doszło do wniesienia aktu oskarżenia do sądu. Dzięki regulacji

art. 185a k.p.k. uniknięto wielokrotnego przesłuchania małoletnich pokrzywdzonych aż w 87,2% badanych spraw sądowych. Natomiast wobec małoletnich niepodlegających ochronie z art. 185a k.p.k. udało się uniknąć powtórnego przesłuchania jedynie w 36,8% przypadków.

3.2. Miejsce przesłuchania

W objętych badaniem sprawach prokuratorskich w trybie art. 185a k.p.k. w pierwszym przesłuchaniu w sprawie przesłuchiwano głównie na sali sądowej (40% przesłuchań), zaś w 20% przypadków — w pokoju prokuratora. Tylko 5 pierwszych przesłuchań w sprawie (11,1%) odbyło się w przyjaznym

pokoju przesłuchań, 2 zaś w innych miejscach (wykres 3).

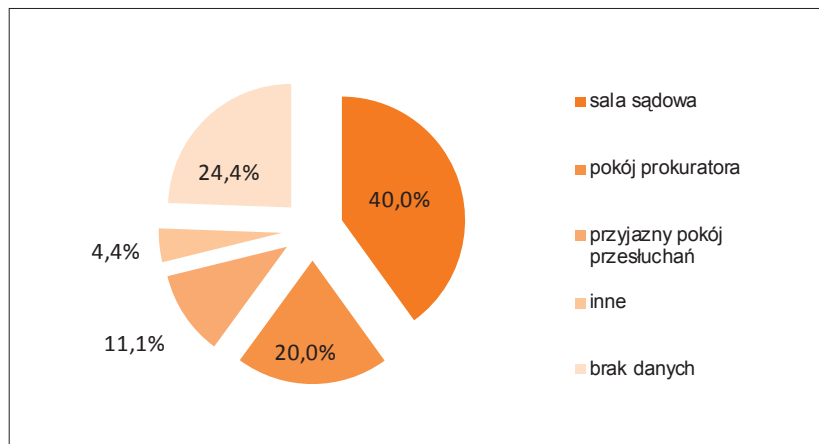
Jak wcześniej wskazywano, protokoły przesłuchań bardzo często nie zawierały informacji, gdzie przesłuchanie się odbyło. Dlatego przyjęto domniemanie, iż brak wskazania konkretnego miejsca w przypadku trybu

²³ Jak wcześniej wskazano, dane dotyczące ilości przesłuchań w sprawie nie pokrywają się z liczbą przesłuchań poddanych badaniu (z uwagi na trudności organizacyjne nie udało się objąć badaniem ani jednego trzeciego lub dalszego przesłuchania w sprawie, a objęto badaniem niewiele drugich przesłuchań w sprawie: 2 w ankietach prokuratorskich, 17 w ankietach sądowych).

z art. 185a k.p.k. oznacza, iż przesłuchanie odbyło się na sali sądowej (z uwagi na to, iż tam właśnie odbywają się posiedzenia sądu).

W razie zaś wątpliwości, sprzeczności w protokole z innymi informacjami z akt sprawy, zaznaczano odpowiedź: „brak danych”.

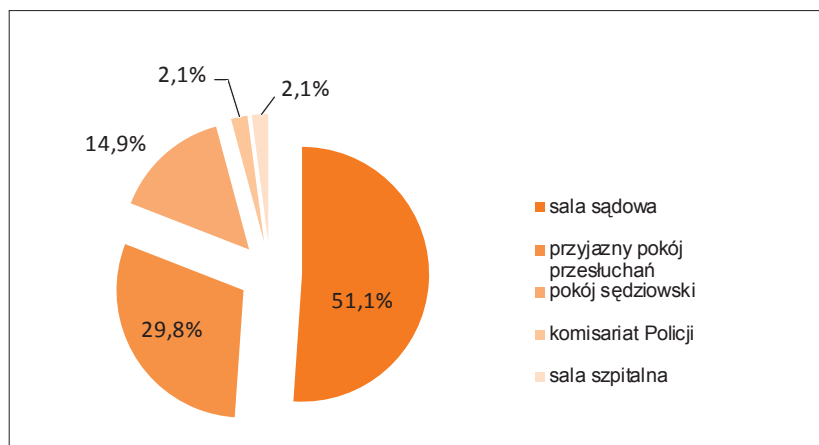
Wykres 3. Miejsce pierwszego przesłuchania w trybie art. 185a k.p.k. — ankiety prokuratorskie²⁴.

Jeżeli zaś chodzi o sprawy sądowe, małoletni podlegający ochronie art. 185a k.p.k. w pierwszym przesłuchaniu w sprawie byli w zdecydowanej większości przesłuchiwani na sali sądowej (51,1%), jednak aż 14 osób przesłuchano w przyjaznych

pokojach przesłuchań (co stanowi 29,8%). 14,9% odbyło się w pokoju sędziowskim, zaś niewielka część — na komisariacie Policji lub w sali szpitalnej. Miejsca przesłuchań w sprawach sądowych przedstawia wykres 4.

Wykres 4. Miejsce pierwszego przesłuchania w trybie art. 185a k.p.k. — ankiety sądowe.

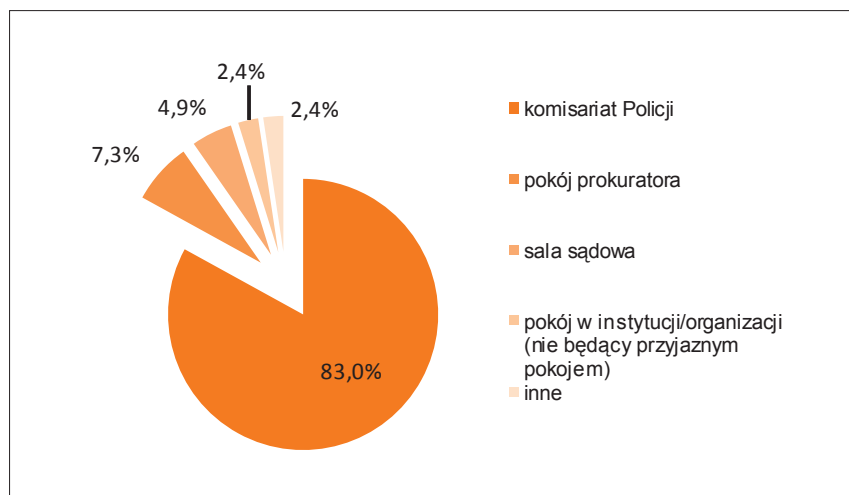
²⁴ Łączny wynik procentowy po zsumowaniu wskazanych danych wynosi 99,9 % z uwagi na niemożność dalszego zaokrąglenia drugich cyfr po przecinku.

Drugie przesłuchanie w ankietach sądowych w trybie art. 185a k.p.k. odbywało się zawsze na sali sądowej.

W przypadku przesłuchań w ankietach prokuratorskich w „zwykłym” trybie wyniki badań wskazują, iż zdecydowana większość małoletnich pokrzywdzonych (82,9%, tj. 34 dzieci) została po raz pierwszy przesłuchana²⁵ na komisariacie Policji, niewielka część w innych miejscach —

jak pokój prokuratora (7,3%), sala sądowa (4,9%) czy pokój w instytucji/organizacji (niebędący przyjaznym pokojem przesłuchań — 2,4%). Oznacza to, iż żaden małoletni pokrzywdzony, którego sprawa została objęta badaniem na etapie postępowania przygotowawczego, a przesłuchiwany w trybie „zwykłym”, nie został przesłuchany w przyjaznym pokoju przesłuchań (zob. wykres 5).

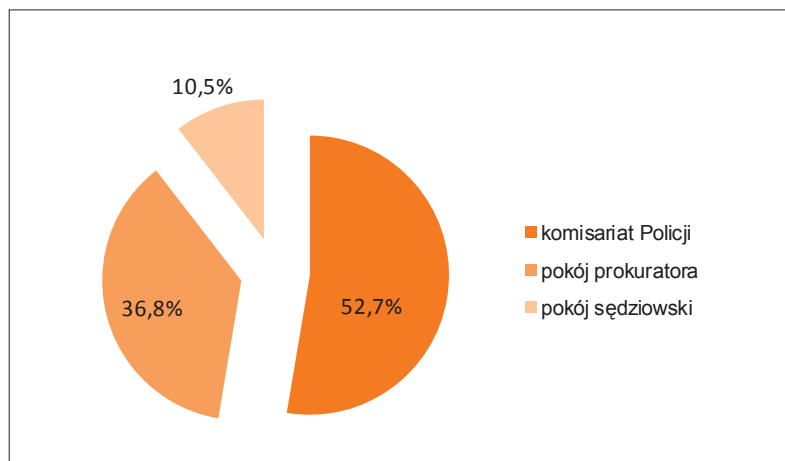
Wykres 5. Miejsce pierwszego przesłuchania w trybie art. 177 k.p.k. — ankiety prokuratorskie.

W sytuacji przesłuchania w trybie art. 177 k.p.k. w ankietach sądowych, pierwsze przesłuchanie odbywało się w 52,6% przypadków na komisariacie Policji, w 36,8% w pokoju prokuratora oraz w 10,5% w pokoju sędziowskim

(wykres 6). W drugim przesłuchaniu w trybie art. 177 k.p.k. w ankietach sądowych ujawniono, iż 58,3% przesłuchań odbyło się w pokoju sędziowskim, zaś 41,7% na sali sądowej (dane te dotyczą 12 przesłuchań).

²⁵ Badaniem nie objęto ani jednego drugiego przesłuchania w sprawie w trybie art. 177 k.p.k. (ankiety prokuratorskie).

Wykres 6. Miejsce pierwszego przesłuchania w trybie art. 177 k.p.k. — ankiety sądowe.

Okazuje się więc, że większość pierwszych przesłuchań w sprawie — prowadzonych w trybie art. 177 k.p.k. — odbywa się na komisariacie Policji, drugie zaś miejsce zajmuje pokój prokuratora. W trybie zaś art. 185a k.p.k. zdecydowanie dominuje jako miejsce przesłuchania sala sądowa. Niepokojące jest jednak, iż przesłuchania odbywające się w trybie „zwykłym”, nie odbywają się, co do zasady, w miejscach innych niż tradycyjne miejsca przesłuchań (np. komisariat Policji). W żadnym bowiem przesłuchaniu w trybie art. 177 k.p.k., objętym badaniami, miejscem przesłuchania nie był przyjazny pokój przesłuchań dziecka. Natomiast w pierwszych przesłuchaniach z trybu art. 185a k.p.k. miejsce to pojawiało się stosunkowo często.

Na podstawie uzyskanych wyników można wysunąć tezę, iż organy postępowania traktują art. 185a k.p.k. jako **jedyny przepis umożliwiający przesłuchanie małoletniego w przyjaznym pokoju przesłuchań**. Jak jednak wskazano wyżej, **takie interpretowanie ww. przepisu nie ma podstaw w obowiązującym**

stanie prawnym. Ani art. 185a k.p.k., ani art. 177 k.p.k. nie wskazuje bowiem miejsca przeprowadzenia przesłuchania. Na etapie postępowania przygotowawczego, możliwość przeprowadzenia tej czynności poza miejscem „tradycyjnie” do tego przeznaczonym w obu przypadkach jest dokładnie taka sama (brak jest obligatoryjności do przesłuchania w przyjaznym pokoju przesłuchań, ale też obowiązujące przepisy tego nie zabraniają). Na etapie postępowania sądowego przesłuchanie w trybie „zwykłym”, co do zasady — zgodnie z prawem, winno odbywać się na sali sądowej.

Należy też wskazać, iż w żadnej z badanych spraw nie doszło do złożenia wniosku o przesłuchanie dziecka w przyjaznym pokoju przesłuchań, co oznacza, że „wyjście” z czynnością przesłuchania poza siedzibę organu przesłuchującego nastąpiło we wszystkich badanych sprawach z inicjatywy tego organu. Taka praktyka może znacznie ograniczać liczbę przesłuchań małoletnich w pokojach przyjaznych dziecku.

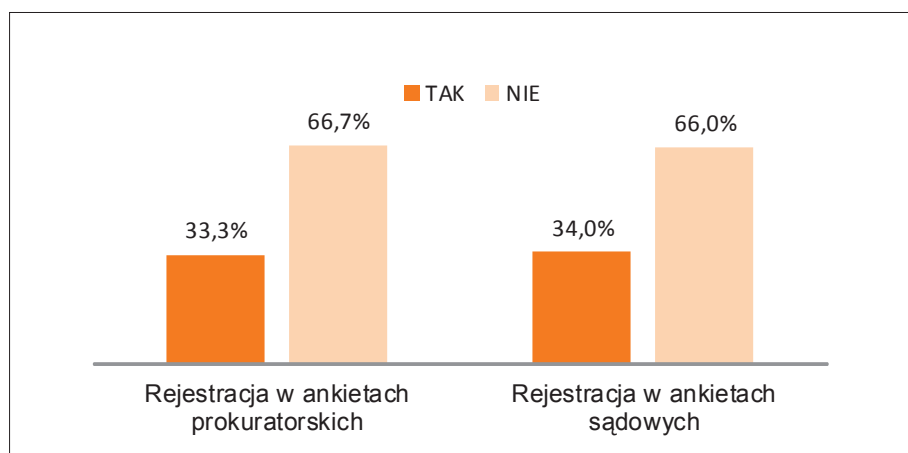
3.3. Rejestracja czynności przesłuchania

Jak wcześniej wskazano, art. 147 § 2 pkt 2 k.p.k. nakłada na organ prowadzący postępowanie obowiązek rejestracji czynności przesłuchania, odbywającego się w trybie art. 185a k.p.k. (o ile względy techniczne nie stoją temu na przeszkodzie). Niestety, jak wykazały wyniki badań, obowiązek ten **nie został** zrealizowany aż w 66,7% pierwszych przesłuchań

z ankiet prokuratorskich oraz we wszystkich drugich przesłuchaniach z tych ankiet w tym trybie (2 drugie przesłuchania).

W ankietach sądowych pierwsze przesłuchanie odbywające się w trybie art. 185a k.p.k. nie zostało nagrane w 66% przypadków, zaś w przypadku drugich przesłuchań — na 5 przesłuchań 3 nie zostały nagrane.

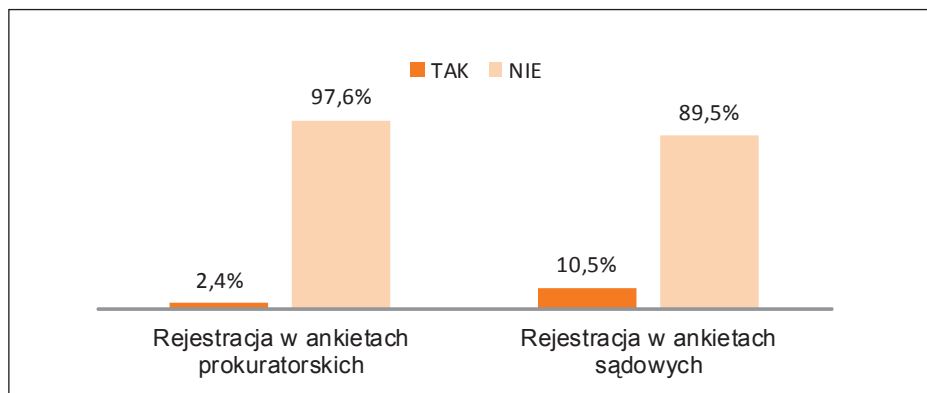
Wykres 7. Rejestracja pierwszego przesłuchania w trybie art. 185a k.p.k.

Jeszcze gorzej przedstawia się sytuacja w przypadku przesłuchania w trybie art. 177 k.p.k. W sprawach prokuratorskich 97,6% pierwszych przesłuchań prowadzonych w trybie art. 177 k.p.k. nie zostało na-

granych²⁶. W ankietach sądowych pierwsze przesłuchanie nie zostało nagrane w 89,5% przypadkach, zaś w przypadku drugich przesłuchań — 5 na 12 przesłuchań także nie było rejestrowanych (41,7%).

²⁶ Jak wcześniej wskazano, drugich przesłuchań w trybie art. 177 k.p.k. w ankietach prokuratorskich nie zbadano.

Wykres 8. Rejestracja pierwszego przesłuchania w trybie art. 177 k.p.k.

Niepokojące są więc wnioski płynące z przedstawionych wyników badań. Mimo obligatoryjnego utrwalania przebiegu przesłuchania w trybie art. 185a k.p.k. (zarówno dźwięku, jak i obrazu), zdecydowana większość przesłuchań nie jest nagrywana. W każdej grupie badanych przesłuchań w trybie art. 185a k.p.k. (w sprawach prokuratorskich i sądowych) w około 60% przypadków względy techniczne stały na przeszkodzie nagraniu przesłuchania. Jednocześnie zaś wyniki badań wskazują, iż

brak obligatoryjności w zakresie nagrywania przesłuchań w „zwykłym” trybie i pozostawienie organowi procesowemu jedynie możliwości dokonania takiego nagrania tej czynności, oznacza w praktyce nieutrwalanie czynności przesłuchania w formie audio-wizualnej w ogóle (wyniki zbliżone do 90% przesłuchań nienagranych). Taki zaś stan rzeczy może przyczyniać się do konieczności powtórnego przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego na dalszym etapie postępowania.

3.4. Udział biegłego w przesłuchaniu

Optymistyczne wnioski wynikają z badań dotyczących udziału biegłego psychologa w przesłuchaniach małoletnich pokrzywdzonych. W sprawach prokuratorskich przesłuchania w trybie art. 185a k.p.k. były, co do zasady, prowadzone z udziałem psychologa. W ankietach prokuratorskich, w pierwszym przesłuchaniu w sprawie biegły był obecny w 97,8% przypadków, nie było go tylko w 2,2% przesłuchań (zob. wykres 9). Przy drugim przesłuchaniu w tym trybie wszystkie przesłuchania odbyły się

z udziałem biegłego psychologa (2 przesłuchania).

Jeśli chodzi o sprawy sądowe, w trybie art. 185a k.p.k. w każdej badanej sprawie w przesłuchaniu wziął udział biegły (zarówno w pierwszym, jak i w drugim przesłuchaniu w danej sprawie).

Niestety, obecność biegłego psychologa nie jest zasadą w przesłuchaniach małoletnich w „zwykłym” trybie — w badanych sprawach prokuratorskich (pierwsze przesłuchanie w sprawie²⁷) w 53,7% przesłuchań

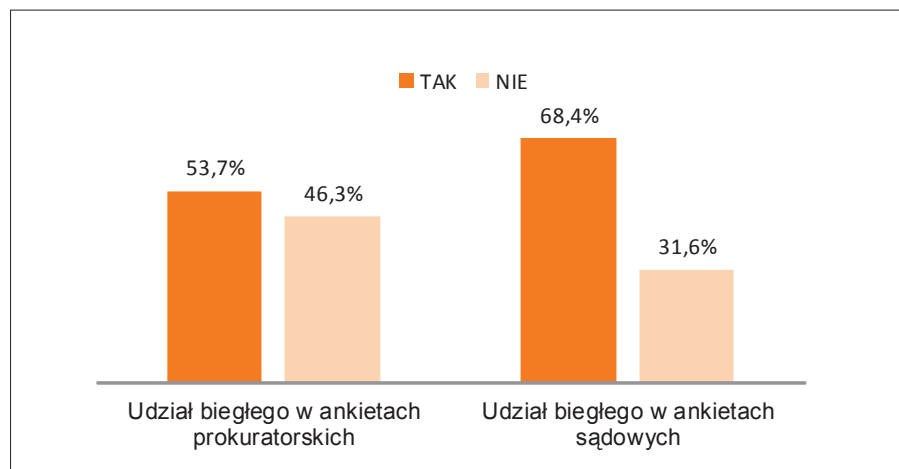
²⁷ Jak wcześniej wskazano, drugich przesłuchań w trybie art. 177 k.p.k. w ankietach prokuratorskich nie zbadano.

odbyło się z udziałem psychologa, pozostałe zaś 46,3% — bez niego.

W ankietach sądowych 68,4% pierwszych przesłuchań w trybie art. 177 k.p.k. odbyło

się z jego udziałem (zob. wykres 9), wśród drugich przesłuchań prowadzonych w tym trybie tylko w 42,1% przesłuchań uczestniczył psycholog.

Wykres 9. Udział biegłego w przesłuchaniu w trybie art. 177 k.p.k.

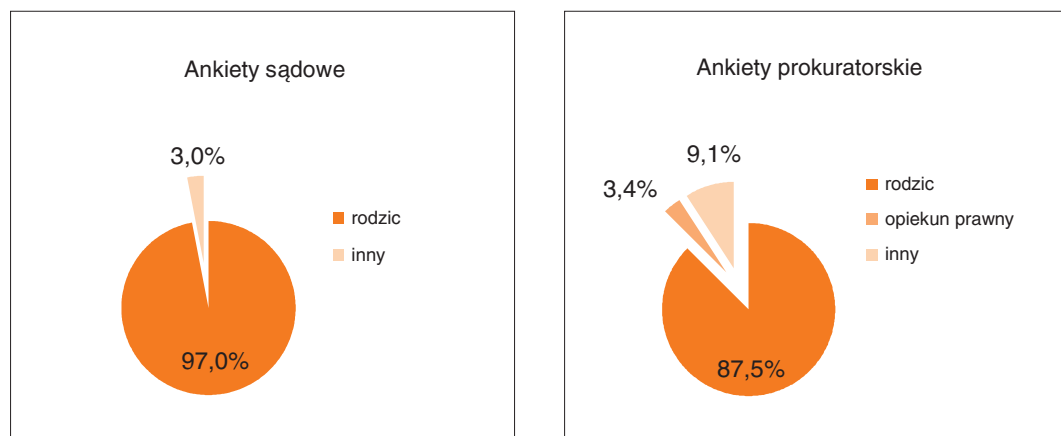

3.5. Reprezentacja małoletniego

Jak wcześniej wskazano, badaniami została objęta także kwestia reprezentacji małoletniego w postępowaniu karnym. Najczęściej w badanych sprawach (zarówno sądowych, jak i prokuratorskich) dziecko było

reprezentowane przez jednego z rodziców. Jedynie w nielicznych przypadkach reprezentacja leżała po stronie opiekuna prawnego małoletniego, rzadko zaś po stronie innej osoby (wykres 10).

Wykres 10. Reprezentacja małoletniego w postępowaniu karnym.

Sytuacja taka jest pożądana, jednakże nie w przypadku, gdy reprezentujący małoletniego pozostaje w związku (choćby emocjonalnym) z domniemanym sprawcą przestępstwa na szkodę tego dziecka. Na 77 przypadków w ramach ankiet prokuratorskich, w których to rodzic reprezentował małoletniego, aż w 37 przypadkach (48,1%) sprawcą była inna osoba najbliższa dziecku. Ponadto wśród przywoływanych 77 przypadków aż w 33 przypadkach (42,9 %) domniemany sprawca zamieszkiwał w trakcie trwania postępowania wspólnie z małoletnim.

W sprawach sądowych kwestia ta przedstawiała się zaś następująco: w 64 sprawach, gdzie reprezentacja małoletniego wykonywana była przez jego rodzica, aż w 28 sprawach (43,8%) sprawcą był osobą najbliższą dziecku. W 34 sprawach (co stanowi 53,1% spraw z reprezentacją rodzica) dziecko zamieszkiwało ze sprawcą.

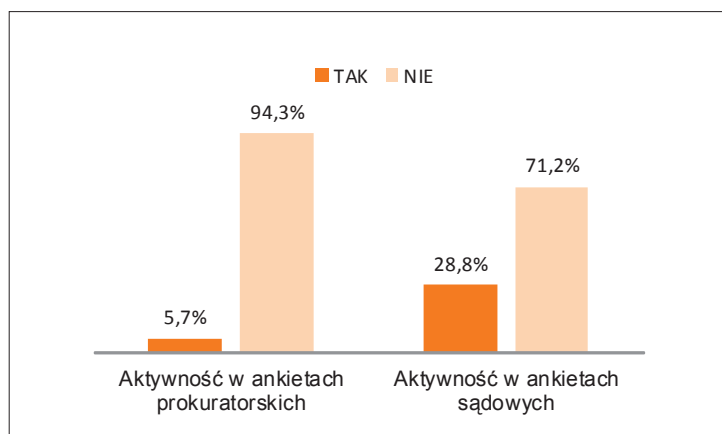
Te informacje poddają w wątpliwość, czy reprezentacja dziecka w ponad 40% spraw prokuratorskich i sądowych była prawidłowa²⁸. Podobny procent poddać można w wątpliwość nie tyle z uwagi na emocjonalną relację reprezentanta dziecka i sprawcy, co z uwagi

na wspólne zamieszkiwanie tych osób i małoletniego w trakcie trwania postępowania.

Mimo istnienia, już w trakcie trwania objętych badaniami spraw, wyraźnej podstawy do wyznaczenia w sytuacji konfliktu interesów w postępowaniu kuratora dla małoletniego, organy nie występowały w badanych sprawach z wnioskiem do sądu opiekuńczego o ustanowienie kuratora. W ankietach prokuratorskich tylko w 6 przypadkach na 88 (6,8%) ustanowiono kuratora dla małoletniego, w ankietach sądowych zaś tylko w 2 przypadkach na 66 (3%).

W toku analizy badanych spraw ustalano także, na ile osoba wykonująca prawa małoletniego pokrzywdzonego była w postępowaniu aktywna. Przez aktywność rozumiano tu złożenie chociażby jednego wniosku dowodowego lub co najmniej jednego środka odwoławczego w postępowaniu. Aktywność ta była bardzo niska w sprawach prokuratorskich — aż 94,3% wykonujących prawa małoletniego nie była aktywna. W sprawach sądowych kwestia ta przedstawiała się nieco lepiej — 71,2% reprezentujących małoletnich nie było aktywnych, jednak 28,8% taką aktywność podejmowało (zob. wykres 11).

Wykres 11. Aktywność osoby reprezentującej małoletniego.

²⁸ Jak wcześniej wskazywano, w najnowszym orzecznictwie Sądu Najwyższego wskazuje się, iż „rodzic małoletniego nie może, działając w charakterze przedstawiciela ustawowego, wykonywać praw tego małoletniego jako pokrzywdzonego w postępowaniu karnym (...), jeżeli oskarżonym jest drugi z rodziców”, Uchwała Składu Siedmiu Sędziów SN z 30 września 2010 r., I KZP 10/2010, OSNKW 2010, nr 10, poz. 84.

Badaniami objęto także profesjonalną reprezentację pokrzywdzonego. W badanych sprawach prokuratorskich jedynie w 2,3% spraw wystąpił profesjonalny pełnomocnik (adwokat, radca prawny) działający na jego rzecz. Tymczasem, po stronie domniemanego sprawcy (który mógł, lecz nie musiał występować w tym czasie w charakterze

podejrzanego), w 6,8% spraw wystąpił pełnomocnik profesjonalny (w szczególności obrońca).

W sprawach sądowych 89,4% małoletnich występowało bez profesjonalnego pełnomocnika, podczas gdy bez pełnomocnika (w szczególności obrońcy) działało zaledwie 33,3% podejrzanych/oskarżonych.

5. Podsumowanie wyników badań i wnioski

Wyżej omówione badania aktowe dotyczące przesłuchiwanie małoletnich pokrzywdzonych w postępowaniu karnym wykazały, iż:

1. Monitoring przestrzegania prawa w stosunku do spraw z udziałem małoletnich pokrzywdzonych, przesłuchiwanym w postępowaniu karnym, jest znacznie utrudniony z uwagi na brak oznaczenia tych spraw w systemie informatycznym prokuratury. Powoduje to konieczność wyszukiwania spraw poprzez przeglądanie akt prokuratorskich z danego roku, co znacznie przedłuża czas trwania monitoringu oraz czyni go mniej wiarygodnym (nie ma gwarancji, że wszystkie sprawy, w których przesłuchano małoletniego, zostały odnalezione). Monitoring spraw sądowych jest łatwiejszy z uwagi na oznaczanie przesłuchań małoletnich w repertoriach sądowych. Nadal brak jednak takich oznaczeń w systemie informatycznym, co znacznie ułatwiłoby przeprowadzenie badań.

Dlatego należy wnioskować o oznaczenie w systemach informatycznych sądów i prokuratur co najmniej spraw z udziałem małoletniego pokrzywdzonego (poniżej 18. roku życia), a najlepiej — oznaczanie spraw z udziałem małoletniego pokrzywdzonego, w których doszło do jego przesłuchania w postępowaniu.

2. Monitoring prowadzony na podstawie samych akt spraw (bez odtworzenia nagrania przesłuchania, jeśli zostało dokonane) jest często niewystarczający z uwagi na duże nieprawidłowości w wypełnianiu protokołów czynności przesłuchania. Zaniedbania w zawartości protokołów ujawniają się zwłaszcza w zakresie wskazania miejsca przesłuchania, wskazania osób w nim uczestniczących, a także rejestracji tej czynności.

Dlatego należy wnioskować o przykładowe szczególnej staranności w zakresie tworzenia zapisów protokołu oraz przestrzegania, by jego zawartość była zgodna z art. 148 k.p.k.²⁹, a także — w przypadku przesłu-

²⁹ Art. 148 § 1. Protokół powinien zawierać:

- 1) oznaczenie czynności, jej czasu i miejsca oraz osób w niej uczestniczących,
- 2) przebieg czynności oraz oświadczenia i wnioski jej uczestników,
- 3) wydane w toku czynności postanowienia i zarządzenia, a jeżeli postanowienie lub zarządzenie sporządzono osobno, wzmiankę o jego wydaniu,
- 4) w miarę potrzeby stwierdzenie innych okoliczności dotyczących przebiegu czynności.

§ 2. Wyjaśnienia, zeznania, oświadczenia i wnioski oraz stwierdzenia określonych okoliczności przez organ prowadzący postępowanie zamieszcza się w protokole z możliwą dokładnością. Osoby biorące udział w czynności mają prawo żądać zamieszczenia w protokole z pełną dokładnością wszystkiego, co dotyczy ich praw lub interesów.

§ 3. W protokole nie wolno zastępować zapisu treści zeznań lub wyjaśnień odwoływaniem się do innych protokołów.

§ 4. Osoby biorące udział w czynności mają prawo żądać odczytania fragmentów ich wypowiedzi wciągniętych do protokołu.

chań prokuratorskich — zgodna z § 164 Regulaminu wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury³⁰.

3. Objęte badaniem przesłuchania w sprawach prokuratorskich nie wykazały, by dzieci przesłuchiwane były w nich wielokrotnie. Jednakże w sprawach, w których wniesiono akt oskarżenia, okazuje się, że tryb art. 185a k.p.k. realnie chroni małoletnich przed powtórny przesłuchaniem (aż w przypadku 87,2% pokrzywdzonych odbyło się tylko jedno przesłuchanie). W sprawach sądowych nieobjętych trybem art. 185a k.p.k., dzieci były przesłuchiwane w większości (łącznie 63,2% pokrzywdzonych) wielokrotnie — dwa lub więcej razy.

Dlatego należy wnioskować o objęcie ochroną, polegającą na jednorazowym przesłuchaniu w postępowaniu karnym, szerszego katalogu małoletnich pokrzywdzonych (małoletnich do 18. roku życia, pokrzywdzonych także innymi rodzajami przestępstw, niż wskazanymi w art. 185a k.p.k.).

4. Przesłuchania małoletnich w zdecydowanej większości odbywają się w miejscach do tego niedostosowanych (komisariat Policji, sala sądowa, pokój prokuratora). Badania wykazały, że w przyjaznych pokojach przesłuchań przesłuchiowano rzadko. Jeśli doszło do użycia takiego pokoju, to wyłącznie w trybie art. 185a k.p.k. (w ankietach prokuratorskich — w 11,1% przypadków, w sądowych zaś 29,8%). Żadne objęte badaniem przesłuchanie „zwykłe” nie odbywało się w przyjaznym miejscu przesłuchań dzieci. W badanych sprawach nikt nie wnioskował

też o przesłuchanie w takim miejscu, więc przesłuchanie takie mogło wynikać wyłącznie z inicjatywy organu prowadzącego czynność przesłuchania.

Dlatego należy wnioskować o prowadzenie przesłuchań małoletnich (zarówno podlegających, jak i niepodlegających ochronie z art. 185a k.p.k.) w miejscach do tego dostosowanych, w szczególności w przyjaznych pokojach przesłuchań³¹.

5. Tryb art. 185a k.p.k. nie gwarantuje rejestracji przesłuchania. W ponad 66% ankiet prokuratorskich i sądowych, w których przesłuchano małoletniego w tym trybie, nie doszło do audiowizualnego utrwalenia tej czynności. W trybie „zwykłym” przesłuchania nienagrywana jest zdecydowana większość przesłuchań małoletnich (oscylująca wokół 90% w sprawach prokuratorskich i sądowych).

Dlatego należy postulować o wykonywanie zobowiązania wynikającego z art. 147 § 2 k.p.k., polegającego na rejestracji przesłuchania prowadzonego w trybie art. 185a k.p.k.. Należałoby też, w przypadku przesłuchania małoletniego poza tym trybem, każdorazowo rozważyć możliwość rejestracji tej czynności. W celu umożliwienia wykonania tych obowiązków/możliwości należałoby wyposażyć organy prowadzące postępowania karne w odpowiedni sprzęt do prowadzenia rejestracji.

6. Tryb art. 185a k.p.k. gwarantuje udział biegłego w postępowaniu i zasada ta jest z reguły zachowywana (wyniki zbliżone do 100%). Jednocześnie, mimo istnienia prawnej możliwości, tylko w około połowie an-

³⁰ § 164 regulaminu: „W protokole przesłuchania należy przyjąć, jako formę gramatyczną relacji przesłuchiwanego pierwszą osobą czasu przeszłego i zamieszczać możliwie dokładnie charakterystyczne określenia lub zwroty użyte przez osobę przesłuchiwaną oraz wzmianki dotyczące szczególnego zachowania się tej osoby. Każdą stronę protokołu przesłuchania podpisują wszystkie osoby biorące udział w czynności.”

³¹ Brak niestety precyzyjnych danych co do ilości przyjaznych pokoi przesłuchań w Polsce. Według danych Ministerstwa Sprawiedliwości z 2008 r. (informacje udzielone przez prezesów sądów apelacyjnych) istniało wówczas w całym kraju 200 przyjaznych pokoi przesłuchań (57 na terenie sądów, 95 na terenie komisariatów i 48 na terenie innych jednostek, np. organizacji pozarządowych, samorządowych, szpitali). Jednocześnie przyjaznych pokoi, które uzyskały certyfikat Ministerstwa Sprawiedliwości i Fundacji Dzieci Niczyje z końcem roku 2008 było 9 (obecnie jest ich 46 — stan na kwiecień 2011 r.).

kiet prokuratorskich (53,7%) i w 68,4% ankiet sądowych biegły wziął udział w przesłuchaniu małoletniego w trybie art. 177 k.p.k.

W przypadku przesłuchania małoletniego w trybie art. 177 k.p.k., należy postulować o każdorazowe rozważenie konieczności powołania biegłego psychologa do uczestnictwa w takiej czynności.

7. Małoletni są w zdecydowanej większości (zblizonej do 90%) reprezentowani przez swoich rodziców, nawet wówczas, gdy sprawcą przestępstwa na ich szkodę jest osoba najbliższa lub wspólnie zamieszkująca z dzieckiem. Taka reprezentacja — w świetle najnowszego orzecznictwa SN — nie zawsze jest prawidłowa. W badanych sprawach sądy w zdecydowanej większości nie wyznaczały kuratorów do reprezentacji dziecka w postępowaniu, mimo istnienia ku temu wyraźnej podstawy prawnej (wyznaczenie nastąpiło tylko w 6,8% ankiet prokuratorskich i 3% ankiet sądowych).

Należy wnioskować o każdorazowe rozważenie, czy reprezentacja małoletniego w postępowaniu karnym jest prawidłowa, a zatem — czy nie istnieje konieczność wystąpienia do sądu opiekuńczego o wyznaczenie dla małoletniego kuratora dla reprezentacji go w postępowaniu karnym. Należałoby także rozważyć konieczność odpowiedniego przeszkolenia osób, które funkcję kuratora procesowego mogłyby pełnić (np. stworzenie odpowiedniej służby pomocy małoletnim świadkom).

8. Aktywność osób reprezentujących małoletniego jest w postępowaniu, co do zasady, bardzo niska. Ponad 90% osób reprezentujących małoletniego w sprawach prokuratorskich, zaś w sprawach sądowych ponad 70%, nie składało żadnych oświadczeń/wniosków czy też środków odwoławczych w postępowaniu.

Należy położyć szczególny nacisk na edukację osób, które reprezentują małoletniego w postępowaniu karnym — zarówno w zakresie praw małoletniego w postępowaniu karnym, jak i możliwości ich realizacji i egzekwowania. Obowiązek ten winien spoczywać zarówno na organizacjach pozarządowych udzielających pomocy ofiarom przestępstw, jak i na organach procesowych, które w ramach obowiązku pouczenia winny wyjaśniać reprezentantom dzieci ich uprawnienia w procesie.

9. Małoletni, co do zasady, nie korzystają z pomocy pełnomocników profesjonalnych. Procent profesjonalnej pomocy prawnej jest większy w sprawach, w których wniesiono akt oskarżenia, lecz nawet tu jest niewielki (10,6%). W sprawach prokuratorskich wynosi on jedynie 2,3%.

Należy położyć nacisk na konieczność profesjonalnej reprezentacji interesu małoletniego w postępowaniu. Może ona zostać zrealizowana zarówno poprzez wyznaczenie małoletniemu częściej pełnomocnika z urzędu (na wniosek osoby reprezentującej małoletniego), jak i poprzez stworzenie profesjonalnej służby pomocy świadkom, wyspecjalizowanym także w aspektach prawnych.

The paper summarizes the findings of a scrutiny conducted by Nobody's Children Foundation and attempting to answer the following questions: how are child-victims interviewed in the course of criminal procedure in Poland and is the interview compliant with the regulations of the Polish law.

O AUTORZE

OLGA TROCHA jest prawnikiem, absolwentką Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego. Ukończyła aplikację prokuratorską przy Prokuraturze Apelacyjnej w Warszawie. Pracuje w Fundacji Dzieci Niczyje w programie „Dziecko – świadek szczególnej troski”. Współpracowała ze Stowarzyszeniem Interwencji Prawnej, gdzie udzielała porad prawnych związanych z rodzicielstwem zastępczym i przysposobieniem. Stale współpracuje z Monitorem Prawniczym.